

Јелена Миљковић Матић*

Институт за политичке студије, Београд

КАКО ЈЕ ЖАРКО ВИДОВИЋ ОБЈАШЊАВАО НАЦИЈУ СА ХРИШЋАНСКОГ СТАНОВИШТА**

Сажетак

Недавно упокојени Жарко Видовић бавио се у својим научним текстовима неколиким проблемима, али је један од најбитнијих био нација. Данас се о нацији говори као о идентитету појединца, конструкту психе, уз одбацавање донедавног супстанцијалистичког становишта. Видовић је, ипак, задржао став да је нација објективна заједница, захваљујући својој вери у учешће Светог Духа у њеном формирању и одржавању. За анализу нације најбитнији су Видовићу били појмови духа и историје, али не мање важно је и схватање човекове онтологије која има способност иступања у област духа. Жарко Видовић оштро разликује источно од западног поимања нације. Посебно је занимљиво његово схватање српског идентитета као обележеног логорским мучењем, као логорашког.

Кључне речи: Жарко Видовић, нација, историја, идентитет, логорашки идентитет, заједница, Свети дух, аутокефална црква, помирење цркава.

Друштво и култура су били фундаментални појмови наука које се називају друштвеним и хуманистичким, од њиховог настанка па све до недавно. Ова два појма су схватана

* Научни сарадник

** Чланак је резултат рада на пројекту 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја

као објективна стварност која надилази човека, одређујући читав његов живот. Човек се рађао у одређеном друштву и култури, живео је у њиховим задатостима или одлазио другде где је био странац. Данас је перспектива у науци обрнута, па се на заједницу чешће гледа из угла (анонимног) појединца као ствараоца и држаоца друштва и културе у смислу његовог личног идентитета, а не више као њиховог члана, припадника. Тако се и о највећем артикулисаном колективу – нацији - не говори више као о заједници у коју се појединци рођењем укључују и чија специфична култура уобличава њихове судбине. Нацију наука посматра као један међу многим колективним идентитетима, подложен преиспитивању, с једне стране; док се, с друге стране, национална култура сагледава као мноштво идејних и материјалних симбола или утензилија које су некада, неким и због нечега створени и, такође, подложни преиспитивању. Сви смо онакви и тамо какви и где смо мање-више изабрали да будемо. Да би се сматрао грађанином света човек не мора да мења боравиште нити да говори многе језике. Важно је само да је у потпуности свестан произвољности свог националног идентитета, то јест могућности да га, по жељи или потреби, замени за неки други. Или да га уопште нема.

Овом новијем гледању на ствари није се приклонио до скоро активни и недавно упокојени Жарко Видовић. То је њему било могуће да избегне јер је имао објашњење за постојање заједнице као духовног ентитета. Друштвене и хуманистичке науке, иначе, нису успеле да пронађу аргументован те, стога, и трајан стожер око којег би се окупљало друштво са својом специфичном културом као национална заједница, изузев имена као израза националне свести и незамењивог етничког обележја.¹ У романтичарски дух народа, који надахњује припаднике нације да рекреирају своју специфичну културу и да воле једни друге, проучаваоци нације више не верују. Тако се, до недавно грандиозна, нација свела - макар у науци - на један од идентитета који у потпуности зависи од воље и схватања појединца и центара друштвене моћи. Међутим, Жарко Видовић је, будући хришћански мислилац, у операцију дефинисања нације увео дух који је, за разлику од измишљеног духа народа, заиста постојећи и који све чини могућим, а то је Дух Божји. Као хришћански мислилац Жарко Видовић је изузетна појава на нашој научној сцени, с обзиром на то да је религија протерана из јавног у приватни живот и да није

1) Душан Бандић, „Етнос“, у књизи *Царство земаљско и царство небеско*, Треће издање, Библиотека XX век, Београд 2008, стр. 33-54.

добродошла у науци – и то не само код нас него свуда. Аргументовање Богом се сматра ненаучним поступком, зато што се вера у Бога у секуларном свету види као подношљива – понекада чак и корисна за здравље – психичка функција, али коју, ипак, треба држати изван озбиљних послова. Видовић је својим делом посведочио да Бога и-те-како треба узимати у рачуницу приликом претресања проблема који се тичу друштва и културе, пошто без Њега неке важне ствари – као што је, рецимо, нација као колектив – није могуће објаснити. Тамо где су људи сакупљени у име Божје тамо је и Он с њима, како је рекао Сам Исус Христос.² Уопште, свака заједница, од пријатељске или брачне па све до националне, има своју духовну димензију уколико је Бог укључен у њу као Онај који сједињује људе. А за српску нацију, на коју је Видовић највише конкретно мислио, то поготово важи. О српској нацији ћемо ниже писати. Погледајмо сада како је Жарко Видовић образлагао своје ставове о нацији.

Неколико је појмова који се стално појављују у философским разматрањима Жарка Видовића. Једна од тема којима он посвећује много пажње јесте управо нација, а међу кључним појмовима за њено одређивање истичу се највише историја и црква. Становиште Жарка Видовића се знатно разликује од политиколошког сагледавања нације као производа државотворне свести, или од етнологског виђења нације као аксиома. За разлику од етнологије, Видовић нацију објашњава; а за разлику од политикологије он је објашњава саму по себи, као велики колектив основан на осећању заједништва, као друштво коме држава треба да буде евентуална последица а не услов и узрок.

Позабавимо се прво Видовићевим схватањем историје, као битног појма за разумевање нације. По њему, историја није низ догађаја који се смењују у времену, већ управо обрнуто - историја је очување идентитета без обзира на проток времена и догађаја, те на смену генерација. „Историја је континуитет (непрекидност) једне заједнице у њеној идентичности (самоистоветности) сачуваној кроз векове“.³ Или: „Историја је живот једне заједнице која у континуитету, кроз векове, чува свој идентитет ... као да нема смрти ни времена смрти! Људи умиру али духовна заједница живи (...) јер човек је смртан, а историја је бесмртност (или бар

2) Јеванђеље по Матеју 18:20, *Свето Писмо, Нови Завјет Господа нашег Исуса Христа*, Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, Београд, 1984.

3) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, у књизи *Историја и вера*, Светигора, Цетиње, 2008, стр. 29.

трајност) историјске заједнице.“ Историја и време (које доноси пролазност) су, дакле, супротстављени концепти.

У наведеним речима постоји збуњујући моменат: може се помислити да њихов аутор сматра да је нација нека објективна појава која је по неком свом мистичном својству већа него што је скуп појединаца који је чине.⁴ Не треба схватити наведене речи Видовићеве као да он сматра да се заједница и њена историја налазе негде изван човека, као да се појединац само укључује у нешто што га надилази. Напротив. Историја као идентитет заједнице збива се у појединцу. Јер, људска личност је једина способна за превазилажење света и времена, за превазилажење природе и иступање у област духа.

Одмах се постављају два нова питања. Прво је: шта је и где је област духа и дух сам – ако није ни у човеку (који мора да иступа у област духа) нити изван човека, у природи и/или друштву? Друго питање је: да ли Жарко Видовић, када говори о заједници као идентитету, има на уму оно исто што имају савремена антропологија, психологија, политикологија и друге друштвене и хуманистичке истраживачке области када говоре о колективним идентитетима и уопште о човеку као о скупу различитих идентитета?

Оба ова питања имају заједничку одгонетку. Она се налази у ауторовој вери у хришћанског Бога који је Дух. Човек има у себи способност да комуницира са Богом, духовну способност – умно чувство, осећање, како каже Видовић - која представља иступање изван природе, изнад света, у заједницу са Духом Божјим. „Историја је збивање превладавања времена и смрти, што је могуће само као тајно збивање у човеку“.⁵ Та способност човекова, да надиђе своје затворено постојање и осети другога, иступање из природе у дух, јесте оно што омогућује постојање заједнице, пре свега заједнице са Богом а затим и са другим људима. „Зато је историјска заједница једина могућа заједница, јер без ње не би било ни заједница (осећања заједнице) са живима, са ближњима! ... не би било морала (који је осећање дужности и спремности на жртву за заједницу којој осећам да припадам)“.⁶ Заједница у Духу јесте љубав. А љубав је поштовање другог најмање колико и себе, а често и више него себе, то јест спремност на жртву. Тајна заједнице, пише Жарко Видовић, јесте тајна љубави, која

4) Исто, стр. 29.

5) Исто, стр. 30.

6) Исто, стр. 31.

је истовремено и тајна морала. И само захваљујући Духу и способности за духовно осећање човек је личност, идентитет који се испољава у духовном односу с другим – опет пре свега с Богом, а затим и са другим људима. „Хришћанство преображава човека на тај начин“, пише Видовић, „што битно мења његово схватање историје јер мења човеково схватање себе у времену“.⁷ И у вези с тим, пише Видовић: „Заједница потврђује човеков идентитет а он је спреман да животом брани историјску заједницу у чему је снага морала и жртве пошто човек осећа да се смрћу (добар пасир живот полаже за овце своје) потврђује као личност“.⁸

Историја, зато, као ванвремени идентитет заједнице, јесте духовна категорија, недоступна рационалној мисли. „Велика је и дубока, дакле, тајна историје“, пише Видовић, „јер то је тајна осећања заједнице, тајна морала (спремности на жртву), тајна љубави“. Највећа и далеко најзначајнија заједница је она између Бога и људи, те је и Свето Писмо књига која о тој заједници говори: „Свето Писмо је зато пророчка реч о тајни историје; а то је реч коју – кроз уста пророка – изговара сам Дух Свети, једини творац заједнице људи с Богом, дакле, једина сила историје!“⁹ Тако, „историјска заједница је изнад времена као и Сам Бог, јер историјска заједница је заједница људи с Богом, заветна заједница“.¹⁰ Заветна је, наравно, јер је Бог начинио завет са људима, прво Стари Завет са Јеврејима а затим и Нови Завет са целим човечанством. Зато се свака савремена заједница која уважава Бога и која има у својој историји савез са Њим може назвати заветном. Заједница са Богом је узор сваке друге заједнице. Тако Жарко Видовић спомиње Јеврејски народ као праузор сваке историјске нације и заједнице, као што су Јевреји и праузор саме Цркве хришћанске. Он везу између Бога и људске заједнице објашњава и на следећи начин: „Заједница је заједница зато што се људи у њу укључују спремни да жртвују своје интересе за ту заједницу, а не да би од заједнице наплатили своје чланство у њој“.¹¹ И даље: „Бог је жртвовао Свог Сина јер само жртвом се ствара заједница. Е, видите, чак и Бог је Сина жртвовао да би створио заједницу. Апсолутно није могуће стварати заједницу без спремности изабране елите, духовно изабране, да се жртвује за ту заједницу. Само та жртва ствара ту заједницу. Дакле, то није интересна заједница,

7) Жарко Видовић, „Историја и вера“, нав. дело, стр. 21.

8) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, нав. дело, стр. 31.

9) Исто, стр. 36.

10) Исто, стр. 32.

11) Жарко Видовић, „Црква – извор и упориште заветне нације“, нав. дело, стр. 58.

него заједница љубави“.¹² Овако је Жарко Видовић изрекао поуку свима онима који се појављују у историји као национални добротвори. А српски народ он види као заветну заједницу сходно светосавском и косовском завету, којима је одређена српска историја, када су Свети Сава и после њега Свети кнез Лазар направили завет са Богом и жртвовали се за свој народ.

Заједница људи са Богом и међу собом остварује се као „тајно збивање у човеку“. Човек се као личност остварује само у заједници, у љубави са Богом и ближњима. Постојање историјске заједнице у човеку се види по присуству морала и спремности на жртву. „Морал је могућ, жив и делатан само као осећање: морално осећање! То је осећање дужности према заједници којој осећам (опет: осећам!) да припадам и чији углед осећам да морам да браним као свој сопствени, као свој идентитет личности! То осећање и саосећање у човеку јесте једини могући живот заједнице“.¹³ И као што је Исус Христос Сам понео грехе свакога од нас, до краја света и века, као што је платио и уназад све до греха праоца Адама којим је била раскинута заједница човека са Богом, тако и сви који се жртвују за углед заједнице показују спремност да плате дугове својих предака, да се покају у њихово име и да тако очувају морални поредак и саму заједницу, али и ослободе будућа поколења од тога плаћања, сматра Видовић. Јер, да поновимо, историјска заједница нема везе са временом, пролазношћу и смрћу. Управо супротно: у њој су сви присутни, преци и потомци подједнако. „Историја је збивање Вечности у човеку“.¹⁴ На другом месту пише Видовић: „Значај историјске свести је у томе што се појавом те свести (у предању мита, легенде, поезије, трагедије, литургије) једна генерација поистовећује с претходном, налази свој идентитет у претходним, па и давно изумрлим генерацијама. То значи да се онда претходне генерације, у тој идентификацији, у том идентитету, прошле генерације јављају као живе пред очима наше генерације“.¹⁵

Суштина историјске заједнице је, дакле, недокучива рационалној спознаји на исти начин на који је непознатљива и суштина цркве као заједнице људи с Богом и самих људи међу собом а у Богу. „Историја је живот заједнице духовне. Она је тајна јер је духовна (црквена, историјска) заједница тајна.“ Разумска

12) Исто, стр. 59.

13) Жарко Видовић, „Православна идеја нације и верност Светосавском завету“, у наведеној књизи, стр. 44.

14) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, нав. дело, стр. 29.

15) Жарко Видовић, „Демократија и нација“, нав. дело, стр. 235.

несазнајност духовне заједнице проистиче из непознатљивости духа као трансценденције бића, „над-битија“ како дух назива Видовић. Дух је доступан само осећању у ком човек превазилази своју затвореност у појединачно биће. „Човекова срећа и спас није у тој створеној природи (индивидуалности) него у ‘излажењу’, благодатном излажењу из индивидуалности (и усамљености) овог бића у дух који је могућ само као благодат Бога Сведржитеља (а не само Творца). Та благодат је осећање заједнице са Богом и људима“.¹⁶ „Трансценденција је човеков однос према смрти“, пише Видовић,¹⁷ подразумевајући у том исказу смрт као ограниченост бића временом, која се иступањем у дух и укључивањем у заједницу превазилази.

Покушај да се мишљењем дохвати дух води у метафизику, у ограничавање спознаје иначе неограниченог, вечности - покушај да се разумом докучи оно што је доступно само осећању. „Историја је духовни (митски, поетски, трагедијски, литургијски) живот заједнице ношен и остварен искључиво историјском свешћу. На тај начин постоји заједница, тј. збива се континуитет једне исте заједнице, континуитет који је сама историја. Субјект историје се, дакле, не мења“, пише Видовић. А историјску свест он објашњава овако: „Историјска свест је, наиме, једно збивање духовно. У томе збивању или догађају ... време бива ‘присвојено’ на тај начин што се прошлост и будућност сабирају у садашњости. Том сабраношћу садашњост више није пролазност (време), него присутност, суочење, само битије (постојање), тј. присутност прошлости и будућности у садашњости. Та стална присутност уместо времена (пролазности) јесте битије заједнице (историјске заједнице)“.¹⁸

Западноевропску мисао - која је изнедрила идеју о народном духу, али и грађански појам нације - Видовић види као дистанцирану од хришћанства. Сматра је основаном на метафизичкој традицији. Ова ставка у мисли Жарка Видовића, која се односи на појам метафизике, заслужује да се на њој задржимо пошто представља један од основних момената у његовом мишљењу. То је подлога за изградњу свих Видовићевих ставова, па и за промишљање нације.

Метафизику Видовић супротставља философији, истовремено супротстављајући логичко размишљање - као основу метафи-

16) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, нав. дело, стр. 53.

17) Исто, стр. 42.

18) Жарко Видовић, „Демократија и нација“, нав. дело, стр. 236.

зике - те духовно искуство - као основу философије. У суштину овог разликовања Видовић поставља глагол бити, за који тврди да је – са својим именичним обликом „битије“ – оно чиме се философија једино и бави. У духовном искуству – и у философији као освешћеном духовном искуству - бити значи постојати, живети, налазити се; а битије је постојеће, сушто, оно које јесте. Док у метафизичком мишљењу бити представља помоћни глагол који служи да, као копула у реченици, појмове дефинише једне помоћу других: ово је то, то и то. Онда када је метафизичко мишљење пожелело да говори о духовном искуству оно је увело у свој појмовник егзистенцију, да означи оно друго значење битија као постојања. Другачије речено, у философији је битије истоветно само са собом и спознаје се унутрашњим осећајем идентитета, а бити је једини предмет философског мишљења основаног на духовном искуству; док је у метафизици битије увек одређено рационалним мишљењем помоћу нечег што није оно само, као истоветно с нечим другим, стварајући тако мрежу повезаних појмова која, коначно, обухвата читав свет. Отуд је метафизичко мишљење основано на магијском искуству, које осећа да је битије својствено само целини космоса, у којој је све повезано и чији је човек само део. Философско мишљење напротив говори о осећају битија и над-битија, о духовном искуству као осећању вечности где се битије превазилази, о трансценденцији, о ономе што је недоступно мишљењу. Грчки језик је познавао оба значења глагола бити, а одатле је на Западу усвојено метафизичко значење и језичка функција, помоћни глагол, док је за опис духовног искуства измишљен појам егзистенције; хришћански Исток је преузео, пак, из грчког језика значење које се доживљава као освешћено духовно искуство. Са језичком реформом коју је спровео Вук Караџић српски се језик у многоме приближио западном начину третирања глагола бити и именице битије: метафизички, језички и магијско-космолошки систем је превладао над философским системом којим се изражава трансцендентно искуство. Са стандардизацијом модерног српског језика промењена је, тако, основа српске културе и прекинут континуитет њеног дотадашњег развојка на православној хришћанској традицији, покидане су везе са њеним хришћанским коренима.

У смислу у ком разликује метафизику од философије Жарко Видовић прави разлику између нације у западном смислу - политичког појма насталог у трансформацијама држава и власти - те нације, која се на истоку Европе формирала у окриљу право-

славне философске мисли. Ова друга уобличена је према моделу хришћанске заједнице, цркве, и неодвојива је од ње јер је уз њену помоћ настала. Као прототип, праузор нације окупљене око свог Бога, Жарко Видовић истиче старозаветну јеврејску заједницу. У новозаветно доба око Бога је окупљена Црква састојећа се од многих националних заједница. Како, онда, Видовић објашњава разлику између Цркве и националне заједнице? Он то питање нигде не поставља и не разматра оштро, тако да на њега не можемо одговорити позивајући се на одговарајући цитат. То се вероватно код Жарка Видовића подрзумевало: Црква (земаљска) располаже Светим Тајнама, хијерархијом и усмерена је на духовни живот; док је нација заједница усмерена на овоземаљске послове. Њихова сарадња је, ипак, веома пожељна, чему као прототип служи византијска симфонија духовне и световне власти, о чему Видовић на више места говори. Српску нацију он види као нарочито хришћански утемељену, будући да јој је основу положио Свети Сава и с њим остали свети Немањићи. Тако постављену националну традицију – да је нацију градила Црква а не држава - нема ни једна друга европска нација, тврди Видовић.

Тако је нација овоземаљска заједница, удружена у љубави као Божјем својству, као особини која је заједничка Небу и земљи. Љубав се та пројављује у ономе у чему се кроз читаву историју хришћанства пројављивала – кроз жртву. Дакле, нација је заједница за коју човек осећа да је спреман да се жртвује. Личност се испољава кроз однос према другоме, отвара се према Богу и другом човеку када се други доживљава као важнији од себе. Нација је заједница која повезује непознате људе међу собом путем заједничке историјске свести, чинећи своје чланове да се осећају једни другима као ближњи и спремнима за подношење жртве за другог. То важи како за савременике тако и за претходне и будуће генерације. „Шта је заправо нација? Нација је солидарност међу генерацијама умрлим, живим и будућим. Та солидарност се зове историја. То је тајно збивање у човеку када он осети присуство генерација којих више нема на Земљи и када се осећа постиђеним пред њима, и када се осећа позваним да плати дуг који су те претходне генерација направиле, а нису стигле да врате; када се осећа позваним да доврши или да исправи или да надокнади оно што су други оставили за собом, да настави њиховим путем. То је човекова моћ да изађе из граница своје индивидуе, свог искуства, и та моћ се дешава искључиво личности у моментима који се зову празнични моменти доживљаја поетског, литургијског и

верског“.¹⁹ Свака заједница почива на саосећању, саучешћу, солидарности људи међу собом и заједници људи с Богом, па тако и национална. Тако Жарко Видовић описује основу патриотског осећања и заноса. „Нација је посебан облик друштвености (дакле, „неотуђености“) човекове; посебан облик неке присности међу људима, чак празнично и свечано доживљене присности (заједнице). Ми још увек не знамо ... шта је нација и каква је то заједница, али знамо да је она ипак заједница и да је зато човек у њој ослобођен од оне ‘отуђености’ и усамљености“.²⁰ Признајући овом реченицом збуђеност науке пред феноменом нације, Видовић ипак на другом месту даје дефиницију нације у оној мери у којој је то могуће, описујући је као „солидарност међу генерацијама умрлим, живим и будућим. Та солидарност се зове историја“.²¹

Све што је написао о нацији уопште Видовић је развио на основу размишљања о својој, српској нацији. То је јасно из његовог става да је српска нација заветна нација, основана на завету који је светородна династија Немањића направила са Богом - нарочито Свети Сава, чије се “Беседе на скупу у Жичи“, Видовић често опомиње. У изградњи заветног карактера српске нације учествује и Свети кнез Лазар, са својим опредељењем за Царство Небеско, које се опредељење и иначе назива Косовским заветом Светога кнеза и којим је он, кроз своју и својих великаша трагедију, потврдио већ постојећи Светосавски завет. Видовић истиче посебност српске нације следећим опажањем: „Од Светог Саве имате тројну хармонију: нације, државе и Цркве. То је први пут у европској историји и то се десило управо Србима“. И даље: „српску нацију (је) изградила Црква, а не држава и то је једина нација у Европи коју је само Црква градила, а не држава“.²² Видовић сматра да је напуштање аутентичне српске традиције, увођење западњачких философских погледа довело до губитка историјске свести, јер је Европа заборавила трансценденцију као људску способност иступања у област духа, трансценденцију као благодат Светог Духа. Она је замењена безбожном метафизиком, као покушајем да се разумом продре у духовно искуство које је доступно искључиво (верском) осећању. Отуда је европска метафизика, за разлику од источно-хришћанске философије, неспособна да правилно расуђује пошто јој недостаје читава једна

19) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, нав. дело, стр. 63.

20) Жарко Видовић, „Ни демократија без нације, ни нација без демократије“, нав. дело, стр. 193.

21) Жарко Видовић, „Светост и тајна историје“, нав. дело, стр. 63.

22) Жарко Видовић, „Црква – извор и упориште заветне нације“, нав. дело, стр. 57-58.

димензија. „Нас су у деценијама комунизма – а пре тога у настави интонираној метафизички-дијалектички – учили да је историја процес промена,“ пише Видовић. „На тај начин смо заборавили оно што у историји остаје исто: заједницу која је субјект историје. Тај заборав је губитак историјске свести, а с њом и патриотизма и морала.“²³ Комунистички период српске прошлости, са његовим револуционарним предзнаком, скоро у потпуности је уништио историјску свест Срба: „Револуција (француска, октобарска код Руса, југословенска код Срба) тражи да се измени сама људска историја. То се постиже гушењем историјске свести, као освешћеног духовног искуства (искуство историје освешћено збивањем мита, легенде, поезије, трагедије, Литургије - укратко Предања). Историјска свест успоставља континуитет идентитета међу генерацијама. Историјска свест је, наиме једно збивање духовно у коме се прошлост и будућност сабирају у садашњости и то онда више није време, пролазност, него присутност, битије заједнице, духовна појава тога битија у празнику историјске свести. Само на тај начин се збива историја као континуитет заједнице чији се субјект не мења“.²⁴

Жарко Видовић јасно разликује западну од источне, православне националне свести. За њега Запад и Исток нису просторни, географски појмови већ духовни: Исток није позиција излазећег сунца већ место појављивања нетварне светлости - тако се Исток наводи и у, на пример, православном манастиру у Калифорнији. На Западу је француска револуција убила краља кога је доживела као оличење Бога на земљи, сматрајући да са надсталешком републиком започиње нову историју. Слично размишљање о одвојености, сукобу историје и монархије обележило је и америчку револуцију. Заједно са тим, маргинализовање вере и цркве те доминација секуларизма чине данас нацију све мање могућом. Секуларна духовност, која се одрекла друштвеног значаја цркве и опште вере у Бога, уместо благодати Светог Духа приписује самом човеку трансцендентност а држави моћ и узвишеност налик светости и гаји према њој својеврсно обожавање. Па, чак и римокатолицизам, са својом организацијом цркве, подржава светску, универзалну (и империјалну) заједницу. Дотле се „у православу хришћанска вера јавља као вера нације, (...) црквени сабор

23) Жарко Видовић, „Нација, монархија и демократија (Између Карла Великог и Светог Саве)“, нав. дело, стр. 236-237.

24) Исто, стр. 236.

народа“.²⁵ Проблем Срба је у томе што су, иако одавно имају своју заветну заједницу, за њу преузели западни назив „нација“ и тиме прихватили све што са тим иде и што одатле произлази, а то је однос према историји као према низу догађаја који су у неком тренутку довели до стварања државе из које је произишла нација. Ствари, по Видовићу, стоје управо супротно, као што смо видели да он доказује: нација претходи држави, док је њу саму уобличио и однеговала црква. Сама реч нација потиче од латинског *natus*, рођен, сугеришући међусобно сродство њених припадника. Ово представља рационализацију тајанствености националне заједнице, која се, у ствари, први пут појављује у православљу као заједница уобличена аутокефалном црквом.

Српском народу Видовић додељује изузетно и важно место у још једном смислу. Налазећи се на линији поделе хришћанства на православље и римокатолицизам, српски народ је подељен на оно што се данас сматра двама народима: на Србе и на Хрвате. Међутим, данашњи Хрвати су, у највећем броју, верски одрођени Срби - као што су то, уосталом, и јужнословенски муслимани. Отуда се српско(-хрватско) национално питање не може решити без уважавања те историјске чињенице. Ово, опет, ставља српско питање у први план светске духовне проблематике, као тачку у којој ће се решавати питање уједињења хришћанства. „Ако је јединство Цркве спасоносни идеал човечанства, онда то јединство не може да се постигне другачије до помирењем двају делова „језика“, Срба, народа који говори истим језиком, а који је подељен Расцепом (800-1054).²⁶ ... Јер шта је Косовски Завет ... до сталан позив да се српско питање решава као светско питање хришћанства?!“ Питање помирења цркава је проблем који само Свети Дух може да реши, а што се нас тиче Жарко Видовић налаже нам да „српска историјска мисао никако не пада испод тога нивоа! Јер, испод тога нивоа она ће неизбежно бити кич!“²⁷ И то најчешће и јесте, јер Срби који нису читали дела Жарка Видовића у главном нису свесни мисије свог народа.

Жарко Видовић се није бавио вером и црквом са богословског становишта, већ световним питањима, али са уверењем снажним и превасходним, какво имају богослови, да Господ Створитељ и Сведржитељ присуствује у свему, па и у постојању нације. У пра-

25) Исто, стр. 237.

26) Жарко Видовић износи тезу по којој је црквени раскол, који се номинално догодио 1054. године, започео занста крунисањем карла Великог 800. године. Тако је, по Видовићу раскол хришћанске цркве трајао у периоду од два и по века.

27) Жарко Видовић, „Завет – изворно начело европске историје“, у књизи *Суочење православља са Европом*, Светигора, Цетиње 1997, стр. 201.

вославном свету се све благословене заједнице сматрају „црквом у малом“ – како породица или манастир, тако и нација, с обзиром да се реч „народи“ спомиње на више места у Светом писму, чак и устима Спаситељевим. Данас, у про-западном свету, који је производ разних револуција, за нацију нема места, као што је нема ни за цркву - и све мање га има и за остале спонтане (духовне) заједнице. Да у том погледу мишљење и анализа Жарка Видовића нису погрешни доказују и независни мислиоци, као што је, на пример, ђакон Ненад Илић када каже: „Систему данас нису потребне хомогене групе које штите своје чланове, имају своје аутономне вредности и циљеве, снагу, већ пре свега изоловани, незаштићени потрошачи, који су нешто што се може лако статистички контролисати и користити“.²⁸ Ставови Жарка Видовића о нацији, које је он без уздржавања износио, пркосили су сваком модерном (и постмодерном) мишљењу. Инсистирајући на улози Свете Тројице и православне цркве у националној историји, Видовић је дао најбољу анализу српске нације, али је истовремено своје тезе учинио непопуларнима код колега и, чак, неприхватљивим за савремену науку која почива на секуларним премисама. Зато он није био нарочито познат и признат.²⁹

Завршићемо овај осврт на ставове Жарка Видовића о нацији једним заиста аутентичним мишљењем које је понудио аналитичарима националне проблематике, патриотима и свима који се тим питањем дубље занимају. То је становиште о Србима као о логорашкој нацији, како се он изразио, које је изнео у тексту посвећеном Светом Вукашину Јасеновачком.³⁰ Овог новомученика Видовић је истакао као парадигматични лик за читав српски народ: под Турцима, под Аустријанцима, под Немцима, под усташама, под комунистима, па и под бомбама „савезника“ из 1944. или под санкцијама из 1990-их – Срби су у затворима и логорима, ограничавани у свакој слободи, мучени и убијани. Српска прошлост у Новом веку унела је у историју, у националну свест, у колективни идентитет тему логораша, затвореника, мученика за веру и нацију. Сам Жарко Видовић видео је својим очима Јасеновац, одакле је прослеђен за Норвешку, и познавао је будућег светитеља, Вукашина Мандрапу, и његов пострадали род. Иако

28) Блог *Ослобођење* од 17.09.2016. <http://oslobodjenje.rs/djkon-nenad-ilic-iskreno-terorisunas-gej-paradama-nasa-ckva-mora-bolje-da-propoveda/>

29) Као што је и Владета Јеротић у очима многих својих колега савременика када је почео да објављује хришћански надахнуте текстове.

30) Жарко Видовић, „Св. Вукашин Јасеновачки у логорској историји Срба“, у књизи *Историја и вера*, стр. 7-18.

се за Вукашинову мученичку смрт и хришћанско држање знало већ 1947. године, ћутало се, званично, о томе све до његовог уврштавања у ред Светих, 2000. године. Српски непријатељи не знају за одлике српког идентитета за које знамо ми, Срби, који своју заједницу изнутра гледамо. Од споља гледани Срби су „народ чију историју обележава логор - а не „устанци“ и „победнички ратови“. Зато о историји Срба треба – поред четничког, устаничког, партизанског, или ратничког и побуњеничког, у сваком случају митоманског искуства и суда – треба саслушати и проучити искуство логорашко, да бисмо то искуство уградили у нашу веру, душу и виталност заједнице!“³¹ Да ништа друго није написао, Жарко Видовић је овим текстом понудио увид у српску историју којим је заслужио да се нађе у врху српских мислилаца.

И поред тога што хришћанство не добија на популарности, ипак се надамо да ће дело Жарка Видовића, некако, добити временом боље место код српских интелектуалаца и можда, чак, допринети да се љубав према Богу и према духовном роду појави код неких код којих је још нема, односно укорени чвршће тамо где је колебљива и слабашна.

ЛИТЕРАТУРА

- Bandić, Dušan, „Etnos“, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008.
- Видовић, Жарко, *Суочење православља са Европом (Огледи о историјском искуству)*, Приредио Матеј Арсенијевић, Светигора, Цетиње 1997.
- Видовић, Жарко, *Историја и вера*, Приредио Матеј Арсенијевић, Светигора, Цетиње, 2008.
- Илић, Ђакон Ненад, на Блогу *Ослобођење* од 17.09.2016. <http://oslobodjenje.rs/djakon-nenad-ilic-iskreno-teroristu-nas-gej-paradama-nasa-crkva-mora-bolje-da-propoveda/>
- Јеванђеље по Матеју, *Свето Писмо, Нови завјет Господа нашег Исуса Христа*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд 1984.

31) Исто, стр. 17.

Jelena Miljkovic Matic

HOW ŽARKO VIDOVIĆ EXPLAINED THE CONCEPT OF NATION FROM THE CHRISTIAN POINT OF VIEW

Resume

Recently departed Žarko Vidović was dealing in his philosophical papers with several problems. One of the most significant was the concept of nation. Nowadays, the nation is considered as an identity, a mental construct, rejecting a substantialist point of view. Žarko Vidović did not agree with it and according to him: a nation existing community in reality, and not the construct of individuals. Vidović was enabled to keep and defend this point of view because of his orthodox christian faith, his faith in participation of Holy Spirit in forming of a nation and in its duration. In his analysis of the concept of nation, Žarko Vidović was mainly using notions of history and spirit. But, not of the less importance was his insight in human's capability of withdrawal capabiliticomprehend the spiritual realm. Žarko Vidović is sharply dividing an eastern from a western apprehention of the nation. The eastern concept is closely related to the autocephalous church, which is fundamental for the orthodox christianity: the autocephalous church formed the nation in the Byzantion period and on its teritory. The western understanding of a nation is more political one and related to the state which is considered as its harbinger. Žarko Vidović wrote distinctively of history – not as of series of events in time, but as of continuity of the communal identity, regardless of the passing of time and generations. Especially is interesting and meaningful his thinking of Serbian nation as of marked by concentration camp. The life under Turkish and Austrian rule, under German occupation or Croatian or communist governance, even under the bombs of the so-called the „allies“ in 1944. or under sanctions in the 1990-ies – Serbs are in prisons and camps, restricted of every right, tortured and killed. From the end of the medieval period onward, Serbian past was brought into the Serbian history, in Serbian collective identity, the

theme of concentration camp detainee, martyr for the faith and for the nation. Such a contemplation was initiated by Vidovic's rememberings of Jasenovac concentration camp, and the Holy martyr Vukašin of Jasenovac, who represents the countless victims perished because of their orthodox faith.

Keywords: Žarko Vidović, Nation, History, Identity, Community, Holy Ghost, Autocephalous church, Detainee identity.

---

* Овај рад је примљен 17. 10. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. 11. 2016. године.